

**CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA OSMANLI ŞİİR GELENEĞİNE
BAĞLI ŞAİR TALİB (1882-1925) VE BİR GAZELİNİN ŞERHİ**
Talip (1882-1925) A Poet Affiliated To The Ottoman Poetry Tradition
During The First Years Of The Republic
And The Annotation Of A Ghazel

Turgut Karabey*

Özet: Talib, Cumhuriyet döneminin, Osmanlı kültürüyle yetişmiş nadir şahsiyetlerinden biridir. Şair, bu dönemde etrafında görülen edebi temayüllere iştirak etmeden kültürel birikimi gereği Divan şiiri geleneğine bağlı kalarak şiirler yazmıştır. Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiirler yazacak kadar iyi bilen Talib, şiirlerinde kullandığı terimlerden anlaşıldığı kadarıyla, dini ve tasavvufi edebiyata da hakimdir. Hece ve aruz vezniyle yazdığı şiirlerinde ana tema olarak ilahi aşk'ı işlemiş, zaman zaman halk söyleyişlerinden faydalanarak samimi ve akıcı bir dil kullanmıştır.

Makalede şairin hayatı, edebi kişiliği, şiirlerinin özellikleri anlatılmış; bir gazelini serh edilmek suretiyle şiirlerini anlamlandırma yoluna gidilmiştir.

Anahtar sözcükler: Divan şiiri, Talib, gelenek.

Abstract: Talip is one of the rare figures of the Republican era grown with Ottoman culture. Poet did not participate to common literary trend that was popular during his period and as a result of his cultural background has written poems affiliated to Divan poetry tradition. As far as understood from the terms used in his poems he was good at Arabic and Persian, and religious and mystical literature is also dominant in his poetry. Divine love is the main theme of his poems written with syllabic meter and aruz. In his poems the utterance is sincere and the language is fluent.

In the article, we tried to examine his life , literary personality and the characteristics of his poetry. And also tried to interpret his poetry by the annotation of a ghazel.

Keywords: Divan poetry, Talib, tradition.

A. Giriş

Giyindin sûret-i insânî âhir kendine ammâ,

Unutma merci'in bâtında sensin müsha-i kübrâ.

Çalış öğren nedir ma'nâ cihâna gelmeden ey dil,

* Prof. Dr.-, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Nedir insân, nedir hayvân, nedir dünyâ, nedir ukbâ

*Belin büktü nihâyet mihnet-i devrân ey Talib,
Ağardı âh te'essüf saç sakal uslanmadın hâlâ. I*

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren bazı Osmanlı şair ve yazarları, klasik edebiyatı tenkit etmeye başladılar. Böylece klasik edebiyata ilk tenkit kendi içinden gelmektedir. Bu tenkidin sebeplerinden biri, mahallileşme cereyanı sonucunda şiirin basit günlük konulara yönelerek manzumeye dönüşmesi ve halk şiirine yaklaşması; diğer bir önemli husus da asırlar boyu kullanılan mazmunların yeni bir üslupla ele alınmamasıdır

Mesela XVIII. yüzyılda yaşayan ve devrin meşhur şairleri arasında yer alan Sünbülzâde Vehbî (ölm. 1809), 126 beyitlik ünlü “Sühan” redifli kasidesini dönemin şâir ve şiir tenkîdine hasretmiştir. Bu kasîde aynı zamanda Sünbülzâde Vehbî'nin poetikası sayılabilir. Bu kasîdeden birkaç beyit şöyledir:

*Bir alay şâir-i nâ-muntazam-ı bed-mahlas,
Nazm-ı rüsvâyı ile eyledi rüsvâ-yı sühan.*

(Kötü mahlaslı, şiir yazdığını zanneden bir gurup şair taslakları, gülünç nazımlarıyla şiiri rezil rüsvay ettiler. Alay konusu oldular.)

*Vezn-i eş'ârı terâzulara vaz' etmişler,
Tartılır şimdi dükkânlarda mukâffâ-yı sühan*

(Şiirlerin veznini terazilere koymuşlar, şimdi dükkânlarda kafiyeli sözler satılıyor. Şiiri sadece vezin ve kâfiyeden ibâret zannettiler.)

*İktifâ eylediler meslek-i Âşık Ömer'e,
Aşk u şevk ile nice kâfiye-cûvâ-yı sühan.*

(Şiir için kafiye arayan birçok kimse, aşk ve şevkle Âşık Ömer'in yolunda gitmekle yetindiler. Şiirin sadece kafiyeden meydana geldiğini sandılar. Aşık Ömer (1630-1707) XVII. Yüzyılda yaşamış meşhur bir saz şairi. Sünbülzâde Vehbî, Dîvân şiirinin halk şiiri seviyesine indiğini ileri sürmektedir. Şiirde mana yok kâfiye var demek istiyor. Ayrıca Âşık Ömer'in şiirlerinin dolayısıyla de halk şiirinin kâfiyeden ibâret olduğuna işaret edilmektedir.)

*Gevheri güftesine döndü bu günlerde meded,
Gevher-i nâdire-i lü'lü-yi lâlâ-yı sühan.*

(Bu günlerde şiirin parlak incisinin cevheri, yazık Gevheri'nin güftesine döndü. Şiir, Gevheri'nin güftesinde bulunan lâlâ gibi sözlerle doldu. Şiirleri, mana yerine, bir takım anlamsız kelimelerle doldurmuşlar. Böylece Gevheri'nin şiirlerinin ve güftelerin doldurma sözlerden meydana geldiği ima ediliyor. Gevheri (ölm.1737'den sonra) XVIII. yüzyılda meşhur olmuş bir saz şairi.)

Hâne-i tab'-ı harâbî gibidir yapığu beyt

¹ Erzurumlu Mûtevekkilzade Hacı Galib Efendi Divanı, Çev. Zeki Kumcu, Erzurum, 1993, s 36.

Yıktı nazmı temelinden nice bennâ-yı sühan

(Yazdığı beyit, yıkılmak üzere bulunan bir gecekondu evi gibidir. Birçok şiir binâ eden yani şair geçinenler, nazmı temelinden yıktılar. Sünbülzâde Vehbî, devrinde dîvân şiirinin temelden çökmeye başladığı endişesi içerisinde.)

*Ekseri halt-ı kelâmın hezeyân-ı mahmûm,
Aceba tuttu mu şâirleri hummâ-yı sühan.*

(Acaba, şairleri söz sıtması mı tuttu. Çünkü münasebetsiz ve saçma sapan sözlerinin ekserisi hummâ hastalarının hezeyân sayıklarına benziyor.)

*İllet-i kabz-ı arûziye dücâr olmuşlar,
Yetişip tenkiyeler etsin etibbâ-yı sühan.*

(Şâirler, aruzun peklik hastalığına yakalanmışlar. Şiir doktorları yetişip onlara peklik hastalığını giderecek ve içlerini temizleyecek müşhil ilâcı versinler. Şâirlerin, arüz veznini kullanırken zorluk çektikleri imâ edilmektedir.)

*Her biri bahr-i remel bahr-i hezecedan savurup,
Rih-ı enfâsın eder fırtına-fersâ-yı sühan.*

(Her biri, remel bahri ile hezec bahrinden savurunca şiir fırtınası nefeslerinin rüzgârını mahveder. Şair geçinenler, remel ve hezec bahrinde şiir yazmaya başlayınca nefesleri kesilir. Yani bu bahirlerde şiir yazamazlar. Bu bahirlerde şiir yazmanın güçlüğüne işaret ediliyor.)

*Kimi mânî kimisi vâdî-i Türkmânî'de,
Karaoğlan kayabaşısı yelellâ-yı sühan.*

(Şair geçinenlerin kimi mani vadisinde, kimisi Türkmenlerin vadisinde Karaoğlan kayabaşısı gibi söz yelellası söyler. Karaoğlan, daha ziyade Karacaoğlan (1606?-1679) diye tanınan meşhur saz şairi. Kayabaşı ise çobanların ve dağlarda dolaşanların söyledikleri türkü. Bu türkülerde daha çok yelelle gibi doldurma ve bozulmuş sözler bulunur.)

*Şâiriz biz de deyü söylemeye âr ederiz.
Oldu rüsvâ bu kadar sûret-i zibâ-yı sühan.*

(Şiirin güzel yüzü, bu kadar maskara olduktan sonra biz de şâiriz diye söylemeye utanırız. Sünbülzâde Vehbî, devrinde şiirin değerinin düştüğünü ve insanların kendilerine şâir demelerinin ayıp sayıldığını ileri sürmektedir.)

*Kudemânın bulup âsârını gencine misâl,
Ettiler cümle harâmî gibi yağmâ-yı sühan.*

(Şair geçinenler, eski şairlerin eserlerini, hazine misali bulup harami, yani eşkıya gibi onların bütün şiirlerini yağma ettiler. Sünbülzâde Vehbî, devrinde bütün şiirlerin eski şâirlerden aktarma yani çalıntı olduğunu ileri sürüyor.)

*Selh ü ilmâm ü tevârüd deyü sonra çalısır,
Aybını setre nice düz-d-i tüvânâ-yı sühan.*

(Birçok büyük şiir hırsız, sonra, sehl, ilmâm ve tevârüd diyerek ayıbını örtmeye çalısır. Selh: Başkasının şiirini, anlamına dokunmadan kelimeleri

değiştirerek çalmaya denir. İlmâm: Anlamı değiştirerek çalmak. Tevârüd: İki şairin, birbirlerinden habersiz olarak aynı mısra'ı, beyti yahut şiiri söylemeleri.)

*Sirkat-i şî'r edene kat'ı zebân lâ-ımdır,²
Böyledir şer'-i belâgatde fetevâ-yı sühan.³*

(Şiir hırsızının dilini kesmek gerekir. Çünkü belagat şeri'atında şiir fetvaları böyledir. İslam hukukunda hırsızlık yapanın eli kesilir.)

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere Sünbülzâde Vehbî, şiir ve şâir hakkında ileri sürdüğü eleştirilerini sade kendi dönemi Osmanlı Klasik Edebiyatına yöneltirken halk edebiyatının ise bütün dönemlerine şamil kıldığını anlıyoruz. Bu da o devir aydınlarının halk edebiyatı karşısında takındıkları sakat bakış açısından kaynaklanmaktadır.

Osmanlı şiirinin son devirlerinde yeni yetişen sanatkârların artık eski büyük ustaları kendilerine örnek alma cihetine de gitmemeye başladıkları görülmektedir. Mesela Osmanlı şiirinin son büyük temsilcisi kabul edilen Şeyh Galib (1757-1799)'in edebiyat çevresinde maalesef takipçisi olmamıştır. Bu durum Osmanlı şairlerinin kolay şiir söyleme yolunu tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple artık büyük şair çıkmamaya başlar. Öte yandan aydınların batıya yönelerek batı edebiyatını örnek almaları ve oryantalistlerin tesiri de klasik şiirin gözden düşmesini hızlandırmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise, batılılaşma cereyanı sonucunda batının bütün kültürel değerleri bir elemeye tabi tutulmadan mutlak olarak toplumun her alanında hükümrân kılınmaya çalışıldı. Batı kültür modeli bir devlet politikası olarak hedef alındı. Bu sebeple geçmişe ait olan her şey reddedilerek yeni bir insan tipi meydana getirilmeye çalışıldı. Yeni bir kültür ve yeni bir medeniyet oluşturulma cihetine gidildi. Zengin bir dil, üslup ve mazmun birikimine sahip Osmanlı şiiri ideolojik gerekçelerle tamamen reddedilince modern Türk şiiri gelenekten tamamen koparak zayıfladı. Bütün şair ve yazarlar aynı konuları aynı kelimelerle yazmaya başladı. Birbirine benzer harcîâlem eserler yazıldı. Şair ve yazarlar; halka yönelme ve halka gitme amacıyla halkın edebi mahsullerini örnek alarak eserler vermeye çalıştılar. Bu arada çok basit ve edebi değerden yoksun ilkökul öğrencileri seviyesinden de aşağı seviyede çeşitli methiye yazan şair ve yazarlar da görülmeye başladı. Aruz vezni küçümsenip yabancı olduğu ileri sürülürken hece vezni göklere çıkarıldı. Şairler adeta heceyle şiirler yazmaya

² Bu mısra'da Kur'an-ı Kerim'in Maide Suresi 4 / 38 "Ve's-sarıku ve's-sarıkatu fe'-kte'u eydiyehuma ceza'en bima kesebe nekelen mine'l-lahi va'l-lahu azizun hakim; Erkek hırsızın, kadın hırsızın ceza olarak ellerini kesiniz. Yaptıklarına karşı Allah'dan bir azap olmak üzere Allah güçlüdür, hikmet sahibidir." Ayetine telmih yapılmıştır. Şeriatte hırsızlığın cezası elin kesilmesiydi. Sa'di, Gülîstan, Çev. Hikmet İlaydın, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997, s. 338, 355.

³ Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1988, c. 7, s. 112, 113.

zorlandı. Daha sonra bunların halk edebiyatının taklidi basit şeyler olduğunu gören ve batı kültürünü tanıyan sanatkârlar batı edebiyatını örnek almaya ve hatta onların edebi eserlerini Türkçe söylemeye yani batı taklidi eserler vermeye başladılar. Bir çok şair daha önce göklere çıkarılan hece veznini bir kenara atarak serbest vezinle şiirler yazdılar. Kendi milli konularımızı terk ederek yabancıların milli değerlerini işlemeğe başladılar. Gittikçe toplumdan koptuğunu ve okuyucusunu da yitirip yabancılaşmaya başladıklarını gören bazı şair ve yazarlar daha önce kendilerine ideolojik olarak kötülendi Divan Edebiyatının büyüklüğünü sezince ondan yararlanma cihetine gitmekten de kendilerini alıkoyamadılar. Bu dönemde bazı şair ve yazarlar Osmanlı edebi geleneğini sürdürürken bazıları da bu gelenekle yeniliği birleştirmeye çalıştılar. İşte bu dönemde geleneğe bağlı şairlerden biri de Erzurumlu şair Talib'dir.

B. Talib'in Hayatı

Şâir Talib, yukarıda belirttiğimiz edebi hareketlere iştirak etmeden çevresi ve yetişme tarzı gereği Osmanlı şiir geleneğine bağlı kalarak şiirler yazdı. Devrin kültürel baskısı ve herhalde daha ziyade irfani kültür icabı yazdığı şiirlerini neşretmek yerine hususi meclislerde tanıttı. Şiirleri yazma halinde defterlerde yer aldı.

Asıl adı Ali Galib olup klasik şiir geleneğine bağlı bulunan bu değerli sanatkâr, şiirlerinde Talib mahlasını kullandı. 1882 yılında Erzurum'da doğdu. Babası, şehrin tanınmış şahsiyetlerinden mahkeme başkâtibi, Mütevekkilzade Abdullah Efendi idi. Çok küçük yaşlarda babası Abdullah Efendi vefat edince, Talib'i eniştesi kaymakam Maksut Efendi himayesine aldı. Onun sayesinde İptidâ (ilkokul), Rüştîye (ortaokul), İdâdî ve Sultânî (lise) mekteplerinde okudu. Bu sırada tahsiline devam ederken o zaman Erzurum'un tanınmış Kadiri tarikatı şeyhi, Hacı İbrahim Haki Efendi'den manevi terbiye alır. Bu zat, Talib'i yanına alarak Medine'ye götürür. Talib, bu mübarek şehirde tam dört yıl kalarak hem tahsiline, hem de manevi terbiye almaya devam eder. Daha sonra bir buçuk yıl Bağdat'ta, bir buçuk yıl da İstanbul Ayasofya Medresesi'nde olmak üzere toplam üç yıl zâhirî ve manevî ilimler tahsilini sürdürür. Şeyhi İbrahim Hâkî Efendinin işâretiyle Erzurum'a döner.

1917 yılında Erzurum Rus işgali altında iken Talib, Hacı Cemil Arıcı ile ortak bakkal dükkânı açmıştır. Rivayete göre, soğukların başladığı bir sonbahar günü dükkânda iki ortak otururlarken Talib, Türk askerinin Erzurum'a gireceğini ve Rus ordusunun çekileceğini sezerek orada hemen Erzurum Destanı adlı şiirini yazıp ortağına vermiştir. O şiirden birkaç dörtlük şöyledir:

*Bahâr eyyânunun âhengi çağı,
Âlem-i İslâm 'ın yandı چراğı.*

*Göründü askerın şanlı bayrağı,
Dağlar, bağlar döndü yine gül-âra.*

*Nasrun minellâhi ve fethün karib,
Sırrı zuhûr etdi ey kavm-i necîb,
Erzurum Moskof'a olmadı nasîb,
Çâresiz kalınca düşdü firâra.⁴*

Milli Mücadeleye katılarak onu destekler. Cumhuriyet kurulduktan sonra açılan Muallim Mektebi'nde (Şu anda Erzurum'da Şair Nef'i Orta Okulu olarak bilinen bina) Hat muallimi olarak Hüsn-i Hat dersine girer. 1925 yılında Hat muallimliği görevinden istifa edip Erzurum eşrafından Hoca Hüseyin Efendi (Doğulu) ile birlikte bir manifatura dükkânı açar. Aynı yıl yani 1925 senesinde 43 yaşında iken idam edilerek⁵ Hallac-ı Mansur ve Seyyid Nesimi (1369-1404) gibi şairler halkasına katılır. Akibetini sezmiş gibi bir matla beyit ve dörtlüğünde şöyle demiştir:

*Zâil oldu perde-i cismim kemâl-i şevk ile,
Söylerim Talib "Ene 'l-Hak" âlemin Mansûruyam⁶*

xxx

*Sırr-ı "Ene 'l-Hak"tır her dem söylerim
Mansûr-ı sevdâyım Şeyh-i Ekberim
Sırr-ı hafâyâya ben ki mazharım
Benem Talib benem matlab-ı a'lâ⁷*

Şu anda mezarı Erzurum'a bağlı Tutcu (Tuzcu) Köyü'nde Yunus Emre'nin makamı yanındadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında evlenmiştir. Halen hayatta Ahmet Ebulvefa ile Ebussafa adında iki oğlu bulunmaktadır. Talib, asıldığı sırada büyük oğlu Ahmet Ebulvefa, iki yaşında idi. Küçük oğlu Ebussafa ise babasının asılmasından iki ay sonra dünyaya gelmiştir. Tâlib hanımına doğacak olan bu oğluna Ebussafâ ismini vermesini zindanda iken vasiyet etmiştir.

C. Talib'in Edebi Şahsiyeti.

⁴ Erzurumlu Mütevekkilzade Hacı Galib Efendi Divanı, s. 4.

⁵ Rivayete göre 1925 yılında Şapka Kanunu çıkınca Talib, hat muallimliği vazifesinden istifa ederek manifatura dükkânı açmış ve şapka giymediği için asılmıştır. Bilindiği üzere bu kanun çıkınca memleketin çeşitli yerlerinde muhalefette bulunanlar olmuştur. Erzurum'da da muhalif bir gurup hükümet meydanında toplanmıştır. Söylentiye göre Talib de merak saikiyle veya topluluğu yatıştırmak maksadıyla orada bulunuyormuş. Bunlardan 80 kişiyi tutuklayıp 13 tanesini asmışlar. İşte asılanlardan biri de Talib'dir. Güya Talib'i orada yakalayınca ona 'Al bu şapkeyi başına ört, seni serbest bırakalım' demişler. O da bunu kabul etmeyince asmışlar. A.g.e., s. 1, 4, 5.

⁶ A.g.e., s. 23.

⁷ A.g.e., s. 136.

Talib, Osmanlı kültürüyle yetişmiş ve ona hayatı boyunca bağlı kalmış Cumhuriyet dönemimin nâdir şahsiyetlerinden biridir. Elimizde mevcut olan şiirlerinden iyi bir maddi ve manevi tahsil aldığını ve şiirlerinde kullandığı dini ve tasavvufi terimlerden de tasavvufi edebiyata hâkim olduğunu görüyoruz. Şiirlerinden klasik devrin geçerli olan dilleri Arapça ve Farsça'yı çok iyi bildiği görülmektedir. Bir hayli Arapça şiirleri vardır. Talib, tasavvufun pratiğini ve şiir zevkini çocuk yaşlarında iken Erzurum'un tanınmış Kadiri şeyhi olan ve Rûhî mahlasıyla aruz ve hece vezniyle şiirler yazan Hacı İbrahim Hâkî Efendiden almıştır. Efendi sadece tasavvuf neşesiyle değil bu şâirlik yönüyle de talebesini etkilemiştir. Bu zat, Tâlib'i kendi oğlu gibi yetiştirmeğe çalışmıştır. Hacı İbrahim Hâkî Efendi, bu genç ve kabiliyetli talebesi hakkında bazı sitayişkarane şiirler söylemiştir. O şiirlerden bazı beyit ve dörtlükler şunlardır:

*Elbette olur nâ'il-i tahsîn ki kemâl var,
Mahbûb-ı zamân oldu o kim hüsn-i hisâl var*

xxx

*Seni medh etmesin yanulsın ehl-i dil ü dâniş,
Ki envâr-ı mekârimle vücûdun ferd ü yektâdır.*

xxx

*Hazret-i Âdemden bize hedâye,
Şeri 'at bâbının ferdânesidir.
Elest bezminde vardık secdeye,
Tarîkat ehlinin merdânesidir.*

*Her kimin var ise ilm ü irfân,
Okuyanlar bilir sırr-ı sübhân,
Ahsen-i takvîmden verir nişânı,
Ma'rîfet şemsinin pervânesidir.*

*Sırr-ı Hudâ ile gizlidir hâli,
Leyl ü nehâr artsın aşk u kemâli,
Hakikat beytinde zemzem misâli,
Rûhî'nin gözünün dürdânesidir.⁸*

Tâlib de ona olan bağlılığını çeşitli nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerinde dile getirmekten geri kalmamıştır. Bu tür şiirlerinde çoğu kez onun adını açıkça zikreder. Hatta bazı gazelleri ona duyduğu sevgiyi anlatan medhiyelerdir. Mesela yedi beyitli ve "Hazret-i Rûhî" redifli aşağıdaki gazel bunlardan biridir:

*Sırr-ı ezeli mazharıdır Hazret-i Rûhî,
Merdân-ı Hudâ serveridir Hazret-i Rûhî.*

Hâssiyyet-i tab 'ında safâ mümteziç olmuş,

⁸ A.g.e., s. 2.

Esrâr-ı hikem masdarıdır Hazret-i Rûhî.

*Bir dürr-i yetîmdir ki zamân görmedi mislin,
Deryâ-yı Aden cevheridir Hazret-i Rûhî.*

*Dil-mürdelerin melce'idir feyz-i nigâhı,
Âşıkların hem rehberidir Hazret-i Rûhî.*

*Çün zâtı tecelligehidir Hazret-i Hakk'ın,
Envâr-ı Hudâ hâveridir Hazret-i Rûhî.*

*Bir nîm-nîgeh etmeğe tâkat getirilmez
Hübânelerin bihteridir Hazret-i Rûhî.*

*Tâlib o şehin kemteridir bâb-ı talebde,
Fermânını elbet yürütür Hazret-i Rûhî.⁹*

Tâlib'in bu konuda söylediği diğer birkaç beyit ve bend de şöyledir:

*Ne türlü fahr edersem arşa dek elbet yine azdır,
Bu miskin Tâlib'e Sultân-ı Rûhî'den atâ geldi.¹⁰*

xxx

*Hâsılı rûhsun ey Rûhî bu âlemde sana,
Az olur her ne desem vasfın için bi-hemtâ.*

*Gelmez ümmid-i şifâ yâdına hiçbir kişiden,
Yine sendedir efendim yine bu derde devâ.*

*Son nefesde yine bu vird-i zebânımda kalır,
Meded ey Rûhî meded küntü şehidek ebedâ.¹¹*

xxx

*Meded ey Rûhî meded Rûhî ebî ümmi fedak,
Meded ey sırrı meded server-i ashâb-ı vefâ.¹²*

xxx

*Erbâb-ı kemâl içre gönül Rûhî'ye düşdü,
Matlûbuna irgürdi Hudâ Tâlib'i hâsıl.¹³*

xxx

*Feragat olmayan yerde sefer yeğmiş ikametten,
Ne sevdâdır yine hâkinde ey Rûhî ikâmet var.¹⁴*

xxx

Aşk-ı Rûhî olalı cân u gömülde gâlib,

⁹ A.g.e., s. 118.

¹⁰ A.g.e., s. 120.

¹¹ A.g.e., s. 123.

¹² A.g.e., s. 121.

¹³ A.g.e., s. 119.

¹⁴ A.g.e., s. 51.

*Hakk'ı andan dilerim gayrıya olmam Tâlib.*¹⁵

xxx

*Bu âşık-ı nâ-çâre,
Bir çâre meded Rûhî.
Bu hasta-i dil-zâre,
Bir çâre meded Rûhî.*¹⁶

xxx

*Sahrâ-yı gurbette tenhâ kalınca,
Enîs olur bana hayâlin senin,
Gam-ı aşkın ile hayret alınca,
Görünür karşımda cemâlin senin.*¹⁷

xxx

*Ne acib bir derde etti giriftâr,
Bu benim gönlümü Hazret-i Rûhî.
Mevlâ'nın aşkına eyledi düçâr,
Bu benim gönlümü Hazret-i Rûhî.*¹⁸

Tâlib, şiirlerinde ana tema olarak aşka yer verir. Şiirlerine hep İlahi aşkı işlemiştir. Ona göre Hakk'ı tanımayan ve ona bağlanmayanlar ancak ham ruhlardır:

*Ham olan ervâhdır Hak'dan nasibi olmayan,
Nağme-i Dâvûd'u idrâk eylemez ehl-i cuhûd.*¹⁹

Ara sıra nefsinden ve masivadan şikâyet eder. Bu tür şiirleri sanırım manevi terbiye almadan önceki yaşlarda söylenmiştir:

*Ya ilâhî gaflet ile geçti ömrüm hasretâ,
Nefse uydum râh-ı Hak'dan akibet düştüm cüdâ.*²⁰

xxx

*Arzu-yı nefse uydurma hidâyet ver bana,
Her umûrumda İlâhî eyle düşmandan halâs.*²¹

xxx

*Mâsivâ zevk u safâsından halâs et cânımı,
Kâr u efkârım senin derdinle her dem âh kıl.*²²

xxx

*Hâtırın endişeden pâk et hayâl-i yâr ile,
Kalmasın mir'ât-i dilde kim gubâr-ı mâsivâ.*²³

¹⁵ A.g.e., s. 3.

¹⁶ A.g.e., s. 150.

¹⁷ A.g.e., s. 148.

¹⁸ A.g.e., s. 146.

¹⁹ A.g.e., s. 20.

²⁰ A.g.e., s. 12.

²¹ A.g.e., s. 14.

²² A.g.e., s. 13.

²³ A.g.e., s. 40.

Tâlib, daha sonra aldığı manevi eğitim sonucu masivadan kurtulduğunu belirtir:

*Gubâr-ı mâsivâdan pâktir mir'ât-i âmâlim,
Ki sevdâ feyz ü tuğyânıyla her bir demde pür-cûşum.*²⁴

Kâinat ve içindeki varlıklar onu yüce yaratıcıyı tanımaya ve sevmeye yöneltmiştir. Tâlib, diğer mutasavvıf şairler gibi her şeyde Allah'ın kudretini hayranlıkla temaşa etmiştir. Onda Hz. Muhammet, dört halife sevgisi ve ehl-i beyt aşkı çok ileri safhadadır:

*Ehl-i beyt ü çâr-yâr-ı Mustafâ'nın aşkına,
Ver bize hüsnü'l-hitâmı bi'l-kabûli ve'r-rızâ.*²⁵

Aruz ve hece vezniyle şiirler yazmıştır. Aruzla yazdıklarında klasik şiirin tesiri, heceyle yazdığı şiirlerde ise tasavvufi halk şiirinin etkisi görülür. Şiirlerinden Divan şairlerini iyi okuduğunu seziyoruz. Tâlib'in şiirlerinde büyük klasik şairlerin tesirini açıkça görebiliriz. Bu benzerlikleri, metinlerarası ilişkiler yönünden ele almak ve mütala'a etmek lazımdır. Mesela o, bir beytinde:

*Matlabım cennet değildir hûr u gulmân istemem,
Tâlib'i eyle ilâhî mazhar-ı vasl-ı likâ.*²⁶

derken bize Yunus Emre'nin şu beytini hatırlatır:

*Cennet cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri,
İsteyene ver anları, bana seni gerek seni.*

Aslında tasavvufi şiirlere dikkatle bakılırsa bütün mutasavvıf şairlerin bu görüşte oldukları fark edilir.

Yine Tâlib'in aşağıdaki şu beyitlerinde de:

*Bende yok dergâhına şâyeste bir sâlih amel,
Defter-i a'mâlim olmuştur yüzüm gibi kara.*

*Şer'-i pâk-i Ahmedî'de sâbitü'l-akdâm kul,
Hüsn-i tevfikün bize eyle refik ü pişvâ.*²⁷

xxx

*Gâhî var fikr-i sivâ dilde gehî hamm ü safâ,
Her ne kim senden eder sen kul beni andan halâs.*²⁸

Fuzuli'nin:

*Kat' eyle âşinâlığım andan ki gayrdır,
Ancak öz âşinâların et âşinâ bana*

*Bir yerde sâbit et kadem-i'tibârımı,
Kim rehber-i şer'iat ola muktedâ bana*

²⁴ A.g.e., s. 48.

²⁵ A.g.e., s. 12.

²⁶ A.g.e., s. 12.

²⁷ A.g.e., s. 12.

²⁸ A.g.e., s. 14.

*Yok bende bir amel sana şâyeste âh eğer,
A'mâlîme göre vere adlün cezâ bana.*²⁹

meşhur beyitlerinin tesirini görürüz.

Taşlıcalı Yahya'nın

*Bir demür tağı delüp boynına almak gibidir aşk
Her kişi âşık olurdu eger âsân olsa*³⁰

mısra'ında geçen “dağ” mazmununa Talib'in bir beytinde tesadüf ediyoruz:

*İhtiyâr etmez idim bu dağ-ı aşkı cânıma,
İhtiyârım elde olsaydı benim ey mehlikâ.*³¹

Tâlib, bazen hikmetli şiirler söyler. Bunlarda Nâbi'nin tesirini sezmek mümkündür. Mesela aşağıdaki yedi beyitli ve “ister” redifli gazeli tamamen hikmetli şiir vasfını taşımaktadır:

*Ehl-i dil rızkını Mevlâ-yı ganîden ister,
Ehl-i dünyâ ise dünyâ-yı denîden ister.*

*'Ali-meşreb olanın matlabı da başka olur,
Müşk-i cânânını misk-i Hotenî'den ister.*

*Cilvegâh ettiremez beyt-i hazîni yâre,
Mev'id-i vuslatı bâğ-ı çemenîden ister.*

*Açamaz bâd-ı sabâ gonce-i a'mâl-i dili,
Çünkü o feyz-i nesîm-i Yemenî'den ister.*

*Cân fedâ nükte-i uşşâk-ı hevadârâna .
Meded ü himmeti Veysel Karanî'den ister.*

*Âşinâ-yı ezeli gam mı çeker mahşerde.
Hu çeker feyz-i şefâ'at Medenî'den ister.*

*Ne gelir hâtırına Tâlib-i Hakk'ın cennet,
Ne de zâhid gibi hûr-i Adenî'den ister.*³²

Mesela Talib'in hece vezniyle yazdığı aşağıdaki gazelinde de:

*Bu dil-i siyâh-bahtım yine başka hâle düştü,
Ta'lim-i hâl ederken bir nokta-i hâle düştü.*

*Erbâb-ı hâl (de) buldu bu noktada kemali(ni).
Şerhinde ehl-i zâhir (de) bin kıl ü kale düştü.*

Kimi oldu lâl u hayrân vardı sücüd-ı Hakk'a

²⁹ Külliyyât-ı Fuzûlî, haz. Köprülüzâde Mehmed Fuâd, İstanbul 1924, s. 120.

³⁰ Yahya Bey, Divan, haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, 1977, s. 519.

³¹ Erzurumlu Mütevekkilzade Hacı Galib Efendi Divanı, s. 45.

³² A.g.e., s. 34.

Kimi gâib etti aklın deşt ü cibâle düştü.

*Zencîr-i zülf-i yâre (hem) bağlandı pây-ı âşık,
Baldu belâyı tâ ki çıkmaz (bir) hayâle düştü.*

*Ebrû-yı yâri gördüm okudum tebârek-Allah,
Hayırlıdır inşâ-Allâh nazarım hilâle düştü.*

*Tâlib de geçti artık (bu) efsâne-i hevâdan,
Yüzü kara dest hâli der-i zî 'l-celâle düştü.³³*

Şeyh Galib'in matla ve makta beyitlerini aşağıda gösterdiğimiz yedi beyitlik meşhur bir gazelinin

*Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü
Dayanır mı şîşedür bu reh-i sengsâre düştü*

xxx

*Reh-i Mevlevîde Gâlib bu sıfatla kalup hayrân
Kimi terk-i nâm u şâna kimi i'tibâre düştü³⁴*

tesiri görülmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Talib, klasik şiire vâkıftır. Hatta İranlı şairleri yakından izlediği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Mesela bir beytinde Hafız (1320-1390)'dan sitâyişle bahseder:

*Safâ-yı aşk ile Tâlib denir uşşâka his-perver,
Mahabbet âşinâ ol Hâfîz-ı Şîrâz'dan öğren.³⁵*

Talib'in şiirlerinde mesnevi kahramanlarının adları, Fuzuli, Bağdatlı Ruhi ve Mir Nigari gibi meşhur şairlerin isimleri geçmektedir. Bundan dolayı onun, meşhur mesnevileri ve büyük şairlerin eserlerini okuduğunu ve onların tesirlerinde kaldığını görüyoruz. Bu görüşten hareketle Erzurum'un o dönemlerde eğitim ve öğretim bakımlarından önemli bir kültür merkezi konumunda olduğu da anlaşılıyor:

*Senin aşkıdır açtı başıma bin türlü kavgalar,
Bana sahra-yı sevdâdaki Mecnûnlar nazîr olma.³⁶*

xxx

*Gönül bir dilberin oldu esîr-i hüsn-i Leylâsı,
Ne Leylâ cümle Leylâlar anın Mecnûn-ı şeydâsı.³⁷*

xxx

*Cemâlin Yûsuf-ı kübrâ dil-i zârım Züleyhâ'dır,
Sana tâc ile taht ile kul olmak fahr-i uzmadır.³⁸*

³³ A.g.e., s. 46.

³⁴ Şeyh Galib Divanı, haz. Huhsin Kalkışım, Akçağ Yay., Ankara 1994, s. 419, 420.

³⁵ Erzurumlu Mütevekkilzade Hacı Galib Efendi Divanı, s. 55.

³⁶ A.g.e., s. 74.

³⁷ A.g.e., s. 24.

MOTİF AKADEMİ

xxx

*Ser-encâmım cihânda kıssa-i Mecnûn 'u feshetti,
Nasıl ki hükm-i Kur'ân cümle ahbârı unutturdu.*³⁹

xxx

*Beyâbân-ı tecerrüdde enisim İbn-i Edhem'dir,
Mahabbette kezâlik İbn-i Kays'a pişvâ oldum.*⁴⁰

xxx

*Ettikçe dem-be-dem feryâd ü enîn,
Cem olur başımda Ferhâd ü Şîrîn,
Ederler teselli kalbime hemîn,
Baş verip kabrinden Mecnûn u Leylâ.
Karşımda âşıkân bağlar eyâdî,
Alırlar hep benden feyz ü imdâdî,
El tutar Fuzûlî, Rûhî Bağdâdî,
Mir-i Nigarî hem eyler iktidâ.*⁴¹

xxx

*Olsa tûfân-ı belâ etse nüzûl-ı bârika,
Bir gubâr konmaz yine mir'ât-ı kalb-i sâdika,
Her gelen Azrâ sadâsıdır sımâh-ı Vâmika,
Kîl u kâl-i âlemin endîşe vermez âşika.*⁴²

Mesela Sadarete Amed kaleminde çalışan ve Avni mahlasıyla da şiirler yazan Nureddin Efendi'nin bir gazelini tahmis etmiştir. Bu tahminin son bendi şöyledir:

*Bahş eder Tâlib-i dîdâr visâl-i yâre kevnî,⁴³
Cism ü cânı o yola vermede vardır hevni,
Pâre pâre edilir olsa değışmez levni,
Ana can vermek ile fahr ederim ey Avnî!
Görünür mü reh-i 'aşkında anın cân gözüm.*⁴⁴

Talib, tasavvuf düşüncesinde Hallac-ı Mansur ve Muhyiddin-i Arabi (1165-1240)'nin vahdet-i vücud görüşüne bağlıdır. Bunu aşağıdaki dörtlünde ve birkaç beytinde şöyle dile getirir:

*Sırr-ı Ene'l-Hak'tır her dem söylerim
Mansûr-ı sevdâyum Şeyh-i Ekber'im
Sırr-ı hafâya ben ki mazharım
Benem Tâlib benem matlab-ı a'lâ.*⁴⁵

³⁸ A.g.e., s. 16.

³⁹ A.g.e., s. 21.

⁴⁰ A.g.e., s. 47.

⁴¹ A.g.e., s. 136.

⁴² A.g.e., s. 134.

⁴³ Bu mısradaki vezin bozuk.

⁴⁴ A.g.e., s.156

xxx

*Zâil oldu perde-i cismim kemâl-i şevk ile,
Söylerim Tâlib Ene'l-Hak âlemin Mansûrüyam.*⁴⁶

xxx

*Tâlib gözün aç perde-i gafletle bürünme,
Gevher saçıyor âleme Hallâc-ı hakikat.*⁴⁷

Bu görüşe bağlı olarak aşağıda Nesimi'nin beytinde de olduğu gibi

*Ma'sûk ile âşık oldu bir zât,
Mahv oldu vücûd-ı nefy ü isbât.*⁴⁸

Talib'in şiirlerinde de âşık ile ma'sûkun birleştiği yani şairin fenafillah makamına ulaştığı beyitlere de rastlıyoruz:

*Temenni-yi visâlin ayn-ı vasludur derûnumda,
Menem Tâlib menem matlûb dilim kenz-i mu'ammâdır.*⁴⁹

Yukarıdaki dörtlüğün son mısra'ında da aynı görüş tekrarlanmıştır.

Talib'in sevdiği büyük mutasavvıflardan biri de Abdulkâdir-i Geylânî (1077-1166) dir. Ona olan sevgisini de şiirlerinde belirtir. Mesela Geylânî redifli yedi beyitli bir gazelinin matla beyti şudur:

*Uyan dil ufk-ı şarkıdan göründü mâh-ı Geylânî,
Bütün uşşâk için Ka'be olan dergâh-ı Geylânî,*⁵⁰

Şairin bu şiiri, bu yüce zatın kabrini ziyaret sırasında söylediği anlaşılıyor. Tâlib'in şiirlerinde diğer tarikatlerin de izleri görülmektedir. Mesela Nakşibendî Tarikati'nin önemli düsturları arasında bulunan "terk-i dünya", "terk-i ukba" ve "terk-i terk" ifadeleri onun şiirinde şöyle yer alır:

*Terk-i hestî, terk-i nistî, terk-i terke vâkıf et,
Kâbiliyyet ver bana şâyeste-i dergâh et.*⁵¹

Talib'in şiirlerinde ehl-i beyte bağlılık ve onun sevgisini de görüyoruz. Mesela aşağıdaki gazeli Muharrem ayı dolayısıyla yazdığını tahmin ediyoruz:

*Ağla ey dîdelerim cümle bugün kan ağlar,
Sûziş-i mâtem ile çeşm-i cihânyân ağlar.*

*Düşürüp hâl-i perişâne-i Ehl-i Beyti,
Âh çekip nâle kılıp sine-i süzân ağlar.*

*Pîşgâh-ı nazar-ı şefkate bir kerre alıp,
Hâl-i pür-süz-ı Hüseyin ü Hasan'a can ağlar.*

⁴⁵ A.g.e., s. 136.

⁴⁶ A.g.e., s. 23.

⁴⁷ A.g.e., s. 57.

⁴⁸ Nesimi Divanı, haz. Hüseyin Ayan. Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 53

⁴⁹ Erzurumlu Mütevekkilzade Hacı Galib Efendi Divanı, s 16.

⁵⁰ A.g.e., s. 117.

⁵¹ A.g.e., s. 13.

*Mâcerâ-yı fihî ger âleme arz etse felek,
Bûlbûl ağlar gül açılmaz çemenistân ağlar.*

*Ağla ey dertli-i bî-çâre anıp dertlerini,
Ağlamaz vâsıl olan vâkıf-ı hicrân ağlar.*

*Geldi eyyâm-ı Muharrem yine Tâlib geceler,
Açılır defter-i gam aşk ile yârân ağlar.⁵²*

Aşağıdaki beyitlerde de Hazret-i Ali (598-661) sevgisini dile getirmiştir. Aslında bütün Osmanlı şairlerinde Ehl-i Beyt sevgisi görülmektedir. Zaten bu sevgi olmadan müslümanlık olmaz. Sanırım Tâlib'in bağlı bulunduğu manevi yolun ilk temsilcisi de Hazret-i Ali'dir:

*Varalım bârgeh-ı Al-i Abâ'ya andan,
Necef-i eşrefede vaz'-ı cebîn eyleyelim.*

*El açıp ravza-i pîr-nûr-i Ali 'de ey dil,
Yüzümüz hâke koyup âh u enîn eyleyelim.*

*Rûz-ı mahşerde şefâ'at edeler belki bize,
Tâlib 'a penc-abâyı da mu'in eyleyelim.⁵³*

xxx

*"Semme vechullah" sırrından dilim âgâhdır,
Söylerim Tâlib dem-â-dem yâ Ali [yâhut] veli.⁵⁴*

Aşağıdaki gazeli de tamamen ehl-i beyit vasfında yazılmıştır:

*Tutulmuş Ehl-i Beytin aşkına bûlbûl Ali söyler.
Boyanmış reng-i ruhsâr-ı Hüseyin'e gül Ali söyler.*

*Açıldıkça seher mâtem tutar lâle derûnundan,
Gam-ı Zehrâ'yı der-hâtur edip sünbül Ali söyler.*

*Şükûfe-zâre var hüsn-i Hasan arz-ı cemâl eyler,
Lisân-ı hâl ile her bir varak mücmel Ali söyler.*

*Münakkaştır uyûn-ı dilberâna bir celî nükte,
Bu mazmûnu su'âl eyler isen kâkûl Ali söyler.*

*Çoğaldı sînede âteş tesellî bahş eden yok mu,
Ki zerrât-ı vücûdum sâz olup her tel Ali söyler.
Zemîn ü âsumân u murg-zâr u kûh u deşt-âbâd
Bütün evrâk-ı evfak-ı cihân hâsıl Ali söyler.*

⁵² A.g.e., s. 116.

⁵³ A.g.e., s. 114.

⁵⁴ A.g.e., s. 18.

*Enin ü âhını duydum görüştüm rûh-ı Kanberle,
Dedi bir ben değil kabrinde bak Düldül Ali söyler.*

*İçer dünyâda âgâh-ı mahabbet dest-i Haydar 'dan,
Dahi mahşerde de Kevser saçıp gulgul Ali söyler.*

*Tutuştum Kerbelâ-yı aşka Tâlib na'ra perdâzım,
Elimde Zülfikârım kan döker ez-dil Ali söyler.⁵⁵*

Tâlib, şiirlerinde bazen arkaik Türkçe kelimelere yer verir;

*Cünbiş-i tevhîde ırgür zevk-ı rihânî verip,
Gönlümü seyr-i şühûdında tecellîgâh kıl.⁵⁶*

Tâlib'in şiirlerinden İslami kültüre derinliğine vakıf olduğunu görüyoruz. Çünkü o şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den birçok ayet ihtibaz etmiştir:

*Vech-i pâkin çeşmime ya Rabbi seyrângâh kıl,
"Semme vehullâh" sırrından dilim âgâh kıl.⁵⁷*

xxx

*"Semme vehullâh" sırrından dilim âgâhdır,
Söylerim Tâlib dem-â-dem yâ Ali [yâhut] veli.⁵⁸*

xxx

*Vücûdum göz- göz- olmuş "Semme vehullâh" a nâzırdır,
Semâ-yi aşka girmişdir vücûdum her bir eczâsı.⁵⁹*

xxx

*"Lenterânî" diye ümmidimi kesmem Talib,
İ'tikâdım yine var son nefes imkâna yahu.⁶⁰*

xxx

*Gönül oldu o mahbûbun tecellîgâh-ı ulyâsı,
Göründü sırr-ı vahdet "Kâbe kavseyne ev-ednâ" sı.⁶¹*

xxx

*Bâdemiz şer'-i mahabbette halâl u hastır,
Kim "sekâhum rabbuhum" vasfıyla bulmuştur senâ.⁶²*

Talib, bazı şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'deki kıssalara telmihde bulunup tenasüp san'atı yaparken tasavvufî halk şiirindeki devriyeleri hatırlatan ifadelere yer verir:

⁵⁵ A.g.e., s. 113.

⁵⁶ A.g.e., s. 13.

⁵⁷ A.g.e., s. 13.

⁵⁸ A.g.e., s. 18.

⁵⁹ A.g.e., s. 24.

⁶⁰ A.g.e., s. 17.

⁶¹ A.g.e., s. 24.

⁶² A.g.e., s. 38.

*Menem Ya 'kûb menem Eyyub benem hiisniin ile meczûb,
Nazar etmem dü kevneyne gözüm vakf-ı dilârâdır.
Menem mest-i tecellâ âşinâ-yı rüyet-i mahfî,
Mahabbetde menem Mûsâ makâmum Tûr-ı Sinâdır.*

*Halîl'em ateş-i Nemrud'u gülşen eyledi sırrım,
Hayât-ı bâkîdir aşkın ki sırrımdan hüveydâdır.⁶³*

Tâlib, bazı şiirlerinde samimi ifadelere yer verir ve halk dilinden yararlanma cihetine gider. Şiirlerinde yabancı kelimelere yer vermesine rağmen anlaşılır ve sanatkarane bir üsluba sahiptir. Aruz vezninde de yeni tasarruflarda bulunur. Bunu aşağıdaki yedi beyitlik gazelinde görüyoruz:

*Dest-gîr ol tut elimden yakışır şânına yâhû,
Cân atıp düştü gönül kim der-i divânına yâhû.*

*Arz-ı hâl etmeğe geldim elem-i hasretten,
Bir dahi atma beni vâdî-i hicrânına yâhû.*

*Sen bilirsin nicedir dâğ-ı ciğer hâşâki,
Gayriler vâkıf ola derdine dermânuna yâhû.*

*Sen terahhum ana kulma-san eğer vâ-hayfâ,
Âşkın rahm ede kim hâl-i perîşânına yâhû.*

*Dil ü dîdem nice yıldır ki esîr-i sevdâ,
Yüzünü görmek için muntazır ihsânına yâhû.*

*Âh ı vâh ile bütün şeb ki gönül pervâne,
Gün-be-gün yanmadadır âteş-i süzânına yâhû.*

*“Lenterâni” diye ümmidimi kesmem Talib,
İ'tikâdım yine var son nefes imkâna yâhû.⁶⁴*

Talib, şiirlerinde bazen Arapça ibârelere yer verir:

*Salli yâRabbî 'alâ hayri 'l-verâ nûrû 'l-hüdü,
Bi 's-selâmi ve 'l-cemâli ve 'l-kemâli ve 'l-behâ.⁶⁵*

(Ya Rabbi! Hidayet nuru olan, yaratıklarının en hayırlısına (Hz.Muhammed “s.a.v”) en büyük, en mükemmel, en güzel bir şekilde salat ve selam eyle.)

*Gel huzûr-ı Hakk'ı bul Tâlib safâ hengâmıdır,
Vakti zâyi ' eyleme çün mâ-medâ leyse ye 'ud.⁶⁶*

⁶³ A.g.e., s. 16.

⁶⁴ A.g.e., s. 17.

⁶⁵ A.g.e., s. 12.

(Ey Talib! Gel, Hakk'ın huzurunu bul. Safa zamanı olduğu için vaktini ziyan etme. Çünkü geçen zaman bir daha geri gelmez.)

Talib, diğer divan şairleri gibi yeri geldikçe zahidi tenkit eder. Bu hususu aşağıdaki beyitlerde müşahade edebiliriz:

*Eğer zâhid dilerseñ mazhar-ı feyz-i Hudâ olmak,
Gelüb pâ-bend-i aşk ol kim bu rütbe bî-zevâl olmuş.*⁶⁷

xxx

*Şirkden hâlî değildir bî-mahabbet zâhidân,
Aşka uymazsa kişinin zâil olmaz müşkili.*⁶⁸

Xxx

*Ne gelir hâtırına Tâlib-i Hakk'ın cennet,
Ne de zâhid gibi hûr-i Adenî'den ister.*⁶⁹

Klasik şairler genellikle, zahide tek bir beyitte yer verirlerken, Talib, aşağıdaki gazelinde görüldüğü üzere bütün şiirinde ondan söz etmiştir:

*Gel şarâb-ı aşkdan bir bâde nûş et zâhidâ,
Kalmasın kalbinde ekdâr-ı sivâ derd ü belâ.*

*Müsterih olsun bu gamlı hâtırın endişeden,
Gitmeden elden irâde geçmeden vakt-i safâ.*

*Eylemiş sarhoş-ı dünyâ aklını ey mu'teriz,
Bir de bu hâl üzere uşşâka edersin iftirâ.*

*Tövbe kul tut dâmen-i pîri hemen bir bâde çek,
Dide-i cânın şarâb-ı feyz ile bulsun cilâ.*

*Bâdemiz şer'-i mahabbette halâl u hâstır,
Kim "sekâhum rabbuhum" vasfıyla bulmuştur senâ.*

*Bâdemiz çünkü değildir mümteziç pek sâftır,
Sâki-i gül-çehreye mir'ât dersin güyiyâ.*

*Cez-bedâr-ı aşktır sâlikleri meyhânedede,
Hazret-i pîr-i muganın dem-be-dem subh u mesâ.*

*İntisâb-ı sohbet-i mestânesi ol kâmilin,
Tâlib'i etmiş hemân âzâde-i her dü-serâ.*⁷⁰

⁶⁶ A.g.e., s. 20.

⁶⁷ A.g.e., s. 22.

⁶⁸ A.g.e., s. 18.

⁶⁹ A.g.e., s. 34.

⁷⁰ A.g.e., s. 38.

D. Şiirleri

Talib, çoğu Türkçe olmak üzere Arapça ve Farsça şiirler de yazmıştır. Türkçe şiirlerinde kaside hariç daha ziyade gazel nazım şeklini tercih etmiştir. Bunlar daha çok yedi beyitlidir. Diğer nazım şekilleriyle (rubai, murabba, muhammes ve terci'-i bend v.s. gibi) de söylenmiş şiirleri vardır. Şiirlerinde aruz veznini daha ziyade tercih ederken hece veznine de yer vermiştir. Şu anda yayımlanmış olan şiirlerine bakılırsa Talib, müretteb bir divana sahip bir şair değildir. Aşağıda künyesini verdiğimiz bu neşirden anlaşıldığına göre şairin bütün şiirlerine bu yeni yayında yer verilmemiştir. Şiirlerin tamamı şairin varisleri olan oğulları Hacı Vefa Acar ve Sefa Acar beylerin elinde bulunmaktadır. Talib'in birkaç şiiri bir mecmuda neşredilmiştir. Bunlar onun tanınmasına vesile olmamıştır. Değerli öğrencimiz Zeki Kumcu, onu edebiyat dünyasına tanıtmaya kadirşinaslığında bulunmuştur. Titiz ve dikkatli bir çalışma yaparak Talib'in Türkçe şiirlerini bir araya getirmiş ve **“Erzurumlu Mütevekkilzade Hacı Ali Galib Efendi Divanı, Çeviren: Zeki Kumcu, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1993, 165 s.”** Adıyla neşretmiştir. Eser: Önsöz, Giriş ve üç bölümden meydana gelmiştir. Önsöz'de Zeki Kumcu, bir yıl içinde yoğun bir araştırma yaparak Talib'in şiirlerinin peşine düştüğünü ve merhumun oğulları Hacı Vefa Acar ile Sefa Acar beyleri bulup onları ikna ederek şiirlerini yayımlama izni aldığını belirtir. Yazar, Giriş başlığı altında Birinci Bölüm (s. 1-5) de Ali Galib Efendi'nin Hayatı, Müşid-Mürid İlişkisi, Tarikati, Menkıbeleri ve Devrin Siyasi Ortamı ve Ölümü alt başlıklar ismiyle ele alıp incelemiştir. Burada verilen bilgileri başka kaynaklarda bulmak mümkün değildir. Zeki Kumcu, bu bilgileri merhumun yakınlarından ve onu tanıyanlardan bizzat derlemiştir. Onunla ilgili rivayetlere de yer vermiştir. Bu bakımdan bütün bu bilgiler bizim için bu gün büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü bu bilgiler hiçbir yazılı kaynaktan da mevcut değildir. Araştırmacıyı verdiği bu değerli ve yeni bilgilerden dolayı tebrik etmek gerekir. İkinci Bölüm (s. 5-10) de ise ana hatlarıyla Ali Galib Efendi'nin Edebi Kişiliği, Divanı, Şiirlerinde İşlenen Konular, Üslubu, Mahlası, Nazım Şekilleri, Kafiye ve Vezni ele alınmıştır. Üçüncü Bölüm (s. 11-165) bu neşriyatın asıl temelini teşkil eder. Biz okuyucular için en mühim bölümdür. Burada Talib'in ilk büyük bir araya getirilen şiirleriyle karşılaşırız. Zeki Kumcu, Talib'in şiirlerini eski yazıdan yeni yazıya oldukça sağlam bir şekilde aktardıktan sonra metinlerin altına vezinlerini ve bugünkü dille nesre çevrilmiş şekillerini vermiştir. Metinler uzun ise nesre çevrilmiş şekli karşı sayfaya taşımıştır.

Zeki Kumcu, bu neşriyle mahalli ve milli kültürümüze önemli bir katkıda bulunmuştur. Bundan dolayı kendisi, gelecek nesiller tarafından şükranla anılacaktır.

E. Gazel Şerhi

Talib'in seçtiğimiz şiiirlerinden birini değerlendirmeye çalışalım. Şair aşağıdaki yedi beyitlik bu gazelinde hep ilahi aşktan bahsetmektedir. Dolayısıyla şiirde konu bütünlüğü görülür. Şiir, aruz vezninin “Mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘û lün” kalıbıyla yazılmıştır. Beyitlerin bu günkü dille nesre çevrilmiş şekli ve şerhi şöyledir:

Gazel

1. *Gark eyledin ey dost beni nûr-ı şühûda*
Deryâ-yı bilâ-sâhil u bî-ka’r u hudûda

Ey dost beni nuruna şahit edip hudutsuz, derinliği ve sahili bulunmayan bir denize düşürdün.

Şair dost sözüyle Allah’a işaret edip onun kendisini sonsuz ve derinliği olmayan İlahi aşk denizine gark ederek kâinata kendi varlığını gösterdiğini belirtir. ‘Dost’ kelimesiyle Cenab-ı Hakk’a, ‘nur’ kelimesiyle onun varlığına ve ‘Derya-yı bila-sahil u bî-ka’r u hudud’ terkihiyle İlahi aşka işaret ederek üç tane kapalı istiare yapmıştır. ‘Ey’ denilerek nida sanatı yapılırken ‘şuhud’ sözüyle de bu âlemin ‘âlem-i şahadet’ olduğuna işaret edilmektedir. Dost ve deniz mazmunun bu şekilde kullanımı gelenekten kaynaklanır. Tasavvufu şiiirlerine muhteva olarak alan bütün şairlerin şiiirlerinde bu mazmunlar görülür.

2. *Ateşlere yakdın beni ta yevm-i ezelden*
Geldim eser-i aşkın ile rûh u vücûda

Ezel gününden beri beni ateşte yaktın. Aşkının eseri olarak ruhum ve vücudum meydana geldi.

Şair Allah’ın ruhları yarattığı gayb âlemindeki ezel meclisinde kendisini İlahi aşka düşür ettiğini ve ‘Ben bir gizli hazine idim. Bilinmek ve sevmek için insanı yarattım’ hadis-i kudsisine işaret edip kendi ruh ve vücudunu var ettiğini belirtir. İnsanoğlu aşk eseri olarak var edilmiştir. İnsan, Allah’ın kâinata çok sevdiği bir varlıktır. Onu ‘ahsen-i takvim’ üzere yarattığı ‘eşref-i mahlûkat’ ve ‘ekmel-i mahlûkat’ olarak vafeder. Kainatı insan için ve insanı kendisini tanıması ve ibadet etmesi için yarattığı belirtilir. ‘Bezm-i ezel’ sözüne ve ‘Küntü kenzen mahfiyan ...’hadis-i kudsiye telmihte bulunur.

3. *Her zerrede seyrân ederim vechini cânâ*
Mecbûr olurum her zaman ifâ-yı sücûda

Ey can! Her zerrede senin varlığını görürüm. Bundan dolayı her zaman sana secde etmeye mecburum.

‘Ey can!’ hitabında nida sanatı yanında ayrıca, ey canımdan çok sevdiğim Allah denilmek istenerek açık istiare yapılmıştır. Şair İlahi aşk sayesinde kâinatın her zerresinde yani her yerde Allah’ın kudretini gördüğünü belirtir. Tasavvufa göre kâinata bulunan her şey Allah’ın varlığına işaret eden birer semboldür. Talib, bu beytinin ikinci mısraında kâinatın her tarafında ve en küçük bir parçasında Allah’ın varlığını temaşa ettiğinden dolayı mecburen secdeye vardığını söylüyor Böylece Kur’an-ı Kerim (Fussilet Suresi 41/53) de geçen: “ Senurihim ayatına fi’l-afâki ve fi enfusihim.” ‘İlerde biz onlara hem harîçteki ayetlerimizi ve hem de kendi nefislerindeki ayetlerimizi göstereceğiz.’ Ayeti ile Zariyat Suresi (51/20,21) de geçen: “Ve fi’l-erdi ayatun li’l-mukinine. Ve fi enfusikum efela tubsirune.” ‘Arz içinde olan şeylerde yakinen inananlar için ayetler vardır. Halen görmüyor musunuz? Kendi nefislerinizde de.’ Ayetine telmihte bulunuyor. Fuzuli, bu hususu açık ve belîğ bir şekilde bir beytinde şu şekilde anlatır:

*Olsa isti dâd-ı ârif kâbil-i idrâk-i vahy
Emr-i Hak ırsâline her zerredir bir Cebreil⁷¹*

XIV. yüzyılın en büyük Azeri şairi Seyyit Nesimi (1369-1404), bir şiirinde bu konuyu şöyle ifade eder:

*Her zerrede güneş oldu zahir,
Toprağa sücûd kıldı tâhir.*

*Nakkâş bilindi nakş içinde,
La’l oldu ayân Bedahş içinde.⁷²*

XV. asrın en büyük mutasavvıf şairlerinden biri olan Abdurrahman-ı Cami (1414-1492) aynı düşünceyi bir rubaisinde şöyle dile getirir:

*Der dide ayân to bûdeî men gâfil
Der sine nihân to bûdeî men gâfil
Ez cümle cihân to râ nişân mi costem
Hôd cümle cihân to bûdeî men gâfil⁷³*

Şimdilik ismini tesbit edemediğimiz bir Osmanlı şairi, metinler arası bağlamında bu rubaiyi bakın kıt’a şeklinde ne güzel Türkçe ifade etmiştir:

*Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin,
Tenlerde vü cânlarda nihan hep sen imişsin,
Senden bu cihân içre nişân ister idim ben:
Âhir bunu bildim ki cihân hep sen imişsin.⁷⁴*

⁷¹ Külliyyât-ı Fuzûlî, s. 171.

⁷² Nesimi Divanı, s. 53

⁷³ Divan-ı Cami, neşreden: A’lahan-ı Afsahzad, Tahran 1378 hş., c. 1, s. 864.

⁷⁴ Baha Tevfik-Ahmed Nebil, Vahdet-i Mevcud, Matba’a-i Kader, Dersa’adet ?, s. 2. Bu kitapta bu şiir, Sultan Veled’e ait gösterilmektedir. Üslubu ona uymuyor çünkü şiir akıcı ve gelişmiş bir Türkçe ile yazılmıştır. Son devirlerde kaleme alındığını tahmin ediyorum. Üstelik yukarıda görüldüğü üzere

Yine Abdurrahmân-ı Câmî divanındaki yedi beyitlik bir gazelin matla beytinde aynı ilahi hakikatı şöyle terennüm eder:

*Hüsni-hîş ez-rûy-ı hûbân âşikârâ kerdeî,
Pes be-çeşm-i âşikân ân-râ temâşâ kerdeî⁷⁵*

Bizce bu gün mechul bir Osmanlı şairi, Abdurrahman Cami'nin yukarıdaki matla beytini mükemmel bir şekilde aynı vezinle Osmanlı Türkçesiyle şöyle ölümsüzleştirmiştir:

*Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin.
Sonra dönüp çeşm-i âşıktan temâşâ eyledin.*

Abdurrahman-ı Câmî'nin yukarıdaki beyiti, beğenilmiş ve birçok Osmanlı şairi tarafından manzum olarak aynı vezinle Türkçeye tercüme edilmiştir.⁷⁶ Şimdilik tesbit edilebilenler şunlardır:

*Kendi hüsnün hûblar şeklinde icrâ eyledin
Çeşm-i âşıktan dönüp seyr ü temâşâ eyledin
Lâedri*

*Hüsnün aksin ruh-ı dil-berde peydâ eyledin
Çeşm-i âşıktan o mir 'âtı temâşâ eyledin
Rüşenî*

*Çünkü sen âyine-i kevne tecellâ eyledin
Öz cemâlin çeşm-i âşıktan temâşâ eyledin*

şiiirin ma'na olarak aslı Abdurrahman Cami'ye aittir. Bilindiği üzere Abdurrahman Cami, Sultan Veled'den sonra XV. Asırda yaşamıştır.

⁷⁵ Divan-ı Cami, c. I, s. 767. Bu matla beytinden sonra gelen diğer beyitler ise şu şekildedir.

*Z'âb u gül aks-i cemâl-i hîştin b'ünmüdeî,
Şem'-i gül-ruhsâr u mâh-ı serv-i bâlâ kerdeî.*

*Cur'af ez câm-ı ışk-ı höd be-hâk efşândeî,
Zû-fünûn-ı akl râ mecnûn u şeydâ kerdeî.*

*Gerçi ma'sûkî libâs-ı âşikî püşideî,
Ân ki ez höd cilveî ber-höd temennâ kerdeî.*

*Ber-ruh ez zülf-i siyeh-müşkîn-selâsil besteî,
Âlemî râ beste-i zencir-i sevdâ kerdeî.*

*Mevkib-i hüsnî ne-gönced der-zemîn ü âsumân,
Der-harîm-i sîne hayrânem ki çün câ kerdeî.*

*Mi-koniîCâmîgom ender ışk-ı ism ü resm-i hîş,
Âferîn bâdâ ber-in resmî ki peydâ kerdeî.*

Divan-ı Cami, c. I, s. 767, 768.

⁷⁶ Muhsin Macit, Kırklar Divanı, Divan Şiiri Üzerine İncelemeler, Kapı Yay., İstanbul 2009, s. 2-3

Avnî

*Sûretin mir 'ât-ı hüsn içre hüveydâ eyledin
Manzarından ayn-ı uşşâkın temâşâ eyledin
Zâtî*

*Kendi hüsnün vech-i dil-berden hüveydâ kıldı aşk
Çeşm-i âşıkdan dönüp anı temâşâ kıldı aşk
İbrahim Hakkı*

4. *Hep geldi husûle ne ki var matlab u hâhiş
Mazhar olucak dâde-i dil nûr-ı şuhûda*

Gönül gözüm, senin nurunun şahitliğine mazhar olunca ne kadar arzu ve isteklerim varsa hepsine ulaştım.

Şair kâinatta Allah'ın varlığını her yerde görme şerefine ulaşınca kalb gözünün açıldığını ve istediği her şeye ulaştığını sevinçle dile getirir. Başka bir ifade ile gönül gözü nur sayesinde gizli hakikatlere mazhar oluyor.

5. *Girdi ele vuslat gecesı âkibetü'l-emr
Gerçi günümüz geçdi ise hây ile hûda*

Gerçi günlerim hep hay huy ile geçti amma bu işin sonunda vuslat gecesine ulaşım muradına erdim.

Bu beyitte, başlangıçta birçok sıkıntılar çektiğini ama sonunda muradına erdiğini belirtir. Şair böylece yaptığı birçok zikirlerin meyvesini toplamış oluyor. Zikri dünya meşgalesinden uzak ve samimi bir şekilde yaptığına işaret ediyor. Eğer böyle yapmasaydı Talib, maksadına ulaşamayacaktı. Nitekim Nabi, gönlün dünya düşüncesinde ve dilin ise zikirle meşgul olmasının çelişkili durumunu, aşağıdaki beytinde çok güzel bir şekilde dile getirerek tenkit eder:

*Leb zikrde amma ki gönül fikr-i cihânda
Kaldı arada sübha-i mercân mütereddi⁷⁷*

Talib'in yukarıdaki beytinin ikinci mısra'ında "Hay ile hu" ifadesinde zikir kelimelerinden "hay" ve "hu" sözlerine işaret edilerek hem zikir hem de bu söz "gürültü, patırtı, düşüncesizce davranış ve faydasız işle uğraşmak" anlamında kullanılmıştır. Böylece tevriye sanatı da yapılmıştır.

6. *Âzâde-i hâtır ne sürûrum ne gamum var
Bağlı değilim hâsılı bir reng ü kâyuda*

Benim gönlüm serbesttir. Onda ne bir sevinç ne de bir gam var. Kısaca kayıtlara ve bir renge bağlı değilim.

⁷⁷ Nabi Divanı, haz. Ali Fuat Bilkan, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997, c. 1, s. 498.

Bu beyitte şairin, bütün nefsi ve dünyevi bağlardan kurtularak fenafillâh makamına ulaştığını görüyoruz. Onu artık dünyanın ne sevinci ne de gamı ilgilendirmez. Şairin gönlü gerçek hürriyete kavuşmuştur. Dünyanın hiçbir şeyi onu Allah'tan artık alıkoymaz. Beyitte “sürür” ve “gam” ile “azade” ve “bağlı” kelimeleri bir şahıs üzerinde toplanarak iki tane güzel tezat sanatı yapılmıştır. Bu tür örnekler şiirimizde nadir görülür. Şairler genellikle birbirine zıt kelimeleri bir beyitte bir araya getirerek bu sanatı yaparlar.

7. *Müşâk-ı cemâl-i ezeli Tâlib-i Hakk'ım*
*Bir abd-i kemînim der-i vâlâ-yı vedûda*⁷⁸

Ben ezelden beri İlahi güzelliğin aşığıyım. Hakk'ı isteyenim. Çok şefkatli olan Allah'ın ulu dergâhının kapısında basit bir kulum.

Şair aradığı gerçek aşkı bulmuştur. O da İlahi aşktır. Zaten onu ta ezal meclisinde tattığını söylüyor. Demek ki Talib, bezm-i ezelde verdiği ahbine sadık kalmıştır. Şair bu beyitte, “Müştak, cemel, ezal, Hak, abd, vala ve vedud” kelimeleriyle tenasüp yaparak bezm-i eleste telmihde bulunmaktadır. Talib kelimesi, hem mahlas hem de cins isim gibi kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır. Ayrıca şair, mahlasıyla tecrid sanatı yapıyor.

Kaynaklar:

Baha Tevfik - Ahmed Nebil, *Vahdet-i Mevcud*, Matba'a-i Kader, Dersa'adet.

Büyük Türk Klasikleri, İstanbul, c. 7, 1988.

Divan-ı Cami, neşreden: A'lâhan-ı Afsahzad, c. 1, Tahran 1378.

Erzurumlu Mütevekkilzade Hacı Galib Efendi Divanı, Çeviren: Uzman Zeki Kumcu, Erzurum, 1993.

Külliyât-ı Fuzûlî, Haz. Köprülüzâde Mehmed Fuâd, İstanbul 1924.

Muhsin Macit, *Kırklar Divanı, Divan Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kapı Yay., İstanbul 2009.

Nabi Divanı, haz. Dr. Ali Fuat Bilkan, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997

Nesimi Divanı, haz. Hüseyin Ayan. Akçağ Yay., Ankara 1990

Sa'di, *Gülistan*, Çeviren: Hikmet İlaydın, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997.

Şeyh Galib Divanı, haz. Huhsin Kalkışım, Akçağ Yay., Ankara 1994

Yahya Bey, Divanı, haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul, 1977

⁷⁸ Erzurumlu Mütevekkilzade Hacı Galib Efendi Divanı, s. 19.